

KAO HSZING-CSIEN
(Gao Xingjian)
Az irodalom védelmében

*Előadása a 2000-es irodalmi
Nobel-díj átvételekor*

Nem tudhatom, hogy a sors tolt-e fel erre az emelvényre, de mert szerencsés körülmények egybeesése teremtette meg a lehetőséget, akár sorsnak is nevezhetem. Nem kívánva vitát folytatni arról, hogy van-e vagy nincs Isten, szeretném elmondani, hogy bár ateista vagyok, mindig tisztelettel tekintettem a megismerhetetlenre.

Az ember bizonyosan nem válhat Istenné, nem helyettesítheti Istent, nem törhet emberen túli emberként világaluralomra; ezzel csak még nagyobb zűrzavart teremtene, még inkább felforgatná a világot. A Nietzsche utáni évszázadban az ember okozta katasztrófák írták az emberiség történelmének legsötétebb fejezeit. Népvézérnek, nemzetvezetőnek, uralkodó fajok irányítójának kikiáltott mindféle rendű-rangú szuperemberek olyan érőszakos módszerektől sem riadtak vissza bűneik elkövetésében, amelyek felülmúlják a legborúlátóbb, végletes önzésbe zárkozó filozófus legvadabb rémálmaikat. Tiszttem azonban, hogy itt az irodalomról beszélek, nem szeretnék hát több szót vesztegetni politikára és történelemre; inkább arra szeretném felhasználni az alkalmat, hogy az egyén hangján megszólaló író nevében osszam meg gondolataimat.

Az író ugyanolyan ember, mint a többi, csak talán érzékenyebb, de fokozott érzékenysége esendőbbé is teszi. Nem a nép szóvivője, és nem testesíti meg az igazságosságot. Hangja törvényszerűen gyenge, de éppen attól lesz hiteles az író, hogy az egyén hangján szólal meg.

Azt akarom mondani ezzel, hogy az irodalom csak az egyén hangja lehet, és ez mindig így volt. Amint nemzeti himnusznak, az emberfaj zászlajára tűzött jelmondatnak, politikai párt szócsövének, osztály- vagy csoportérdek szószólójának fogják fel az irodalmat, pusztító erejű, mindent elborító propagandafegyverré válhat. Az efféle irodalmat azonban önmaga belső lényegétől fosztják meg – a hatalom és a haszonszerzés érdekeit szolgálva megszűnik irodalom lenni.

Az idén lezáruló évszázadban éppen ez lett az irodalom végzete, mert a politika és a hatalom mélyebb sebet ütött rajta, mint valaha, és a példátlan elnyomást maguk az írók is soha nem tapasztalt mértékben sínylették meg.

Annak érdekében, hogy az irodalom megőrizze létezésé értelmét, és ne váljék a politika eszközévé, vissza kell térnie az egyéni hanghoz, hiszen az irodalmi alkotás elsősorban az egyén érzéseiből merít, érzések eredője, eredménye. Természetesen nem azt akarom mondani, hogy az irodalom tartsa távol magát a politikától, de azt sem, hogy politikai elköteleződése szükségszerű. A XX. század

irodalmát azonban kegyetlenül megtépázták azok az ádáz viták, amelyekben irányzatokat képviselő nézetek vagy írók politikai rokonszenvei csaptak össze. Óriási pusztítást vitt végbe az ideológia azzal, hogy hagyomány és reform vitáját konzervativizmus és forradalmiság vitájává hangolta át, és így abból, ami eredetileg irodalmi kérdés volt, a haladás és a reakció harca lett. Valahányszor ideológia és hatalom valódi erővé egyesül, irodalom és egyén egyaránt megsemmisítő csapást szenved el.

A XX. századi kínai irodalmat végletekig ellehetetlenítette, csaknem megfojtotta a politikának az a meg-megújuló törekvése, hogy diktáljon neki: az írásban ábrázolt forradalom és a forradalminak kikiáltott irodalom egyesült erővel ítelték halálra az egyént és az önmagáért való irodalmat. A hagyományos kínai kultúra elleni támadás, amelyet a forradalom nevében követtek el, többek között könyvek betiltásában és könyvégetésben nyilvánult meg. Az elmúlt száz évben se szeri, se száma a meggyilkolt, bebörtönzött, száműzött vagy kényszermunkára ítelt íróknak. E túlkapások minden korábbi mértéket meghaladtak, beleértve a császári Kína összes dinasztikus korszakát, és óriási nehézségek elé állították a kínai nyelven írni kívánókat, az alkotói szabadság igénye pedig fel sem merülhetett.

Aki ki akarta vívni magának a gondolkodás szabadságát, az vagy elhallgatott, vagy elmenekült. Az íróknak azonban a nyelv az eszköze, így ha hosszan nem szólhat, lényegében önmagát gyilkolja. Az öngyilkosságot vagy kényszerű hallgatást nem vállaló íróknak, aki ráadásul hallatni akarta a hangját, nem volt más választása, mint az emigráció. Némi rálátással a keleti és nyugati irodalom történetére, megállapíthatjuk, hogy így volt ez mindig: Csü Jüan éppúgy emigrációba kényszerült, mint Dante, Joyce, Thomas Mann, Szolzsenyicin és az a rengeteg kínai értelmiségi, aki az 1989-es Tienanmen téri mérsárlás után hagyta el az országot. Arra a költőre és íróra, aki következetesen megőrzi saját hangját, elkerülhetetlenül ez a sors vár.

Mao Ce-tung totális diktatúrájának éveiben még az országból menekülés útja is el volt zárva. A távoli hegyekben megbúvó kolostorokat, amelyek a feudális időkben menedéket adtak a tudósoknak, teljesen feldúlták, és még az is az életével játszott, aki titokban írt. Intellektuális önrendelkezésünk megtartására csak magunkkal beszélgethettünk, azt is a legnagyobb titokban. Meg kell jegyeznem, hogy csak ekkor, ebben az irodalmat teljesen ellehetetlenítő korszakban fogtam föl igazán az irodalom jelentőségét: azt, hogy általa képes megőrződni az emberi tudat.

Mondhatjuk, hogy magunkkal beszélgetve kezdődik az irodalom, a közlést szolgáló nyelvhasználat csak másodlagos. Az alkotó nyelvi formába önti érzéseit és gondolatait, amelyek szavakkal leírva irodalomná válnak. Ugyanakkor föl sem merül benne, hogy haszna lesz az írásnak, vagy hogy egy szép napon megjelenhet, mégis kényszeresen ír, mert jutalma és vigasza maga az írás, a belőle merített gyönyörűség. Regényemet, a *Lélek-hegyet* belső magányom eloszlatására kezdtem írni, és éppen akkor, amikor szigorú öncenzúrával írt mun-

káimat betiltották. A *Lélek-hegyet* magamnak írtam, annak reménye nélkül, hogy valaha is kiadják.

Írói tapasztalatom alapján állíthatom, hogy az irodalom, belső lényegénél fogva, a saját érték bizonyítása, amely az írás során jut érvényre, az irodalom tehát az író önbeteljesítő igényéből születik. Hogy lesz-e hatása a társadalomra, a mű befejezése után válik el, és bizonyosan nem attól függ, hogy az író mit szeretne.

Az irodalomtörténet számos olyan maradandó alkotást ismer, amelyet nem adtak ki szerzője életében. Ha ezek az alkotók írás közben nem bizonyosodtak volna meg saját értékük felől, miből merítették volna az erőt, hogy tovább írjanak? Akárcsak Shakespeare esetében, még ma is nehéz megbízható képet alkotnunk annak a négy lángelmének az életéről, akik a négy legkiválóbb klasszikus kínai regényt, a *Nyugati utazást*, a *Vízparti történetet*, a *Szép asszonyok egy gazdag házbant*, a *Vörös szoba álmát* írták. Csak a *Vízparti történet* szerzője, Si Najan hagyott hátra egy önéletrajzi jellegű esszét, amelyből megtudjuk, hogy az írás vigaszforrás volt a számára. Máskülönből hogyan lett volna képes létrehozni élete hátralévő részében azt a hatalmas művet, amelyért életében semmivel sem jutalmazták? És nem ez volt-e Kafkának, a modern szép-próza úttörőjének és Fernando Pessoaének, a XX. század legmélyebb értelmű költőjének esete is? Ők sem azért folyamodtak a nyelvhez, hogy megreformálják a világot, és jóllehet tisztában voltak az egyén tehetetlenségével, a nyelv varázsának bűvöletében tovább mondták a magukét.

A nyelv az emberi civilizáció legvégső kikristályosodása. Végtelenül bonyolult, a lényeg mélyére hatolni képes eszköz, amely kitér meghatározásaink elől, mégis mindent átjár, megragadja érzékelésünket, és az embert, az észlelő alanyt a verbális megfogalmazáson keresztül összekapcsolja tulajdon világértésével. Az írott szó varázsa teszi lehetővé azt is, hogy az egymástól elkülönülő, más-más emberfajta-hoz tartozó és más korokban élő egyének is értsék egymás közlendőjét. Az írásban és az irodalom olvasása által megjelenített közös jelen is a nyelv közvetítésével kerül összeköttetésbe az örök szellemi értékekkel.

Nézetem szerint számos problémát vet fel, ha egy mai író arra törekszik, hogy hangsúlyozza nemzeti kultúráját. Minthogy Kínában születtem, és kínaiul írok, kulturális hagyományaink természetes módon élnek bennem. Kultúra és nyelv mindig szorosan összefügg, így az érzékelés, a gondolat és a kifejezés jellegzetes, viszonylag stabil formái alakulnak ki. Az író abból indul ki, amit az anyanyelvén már nagyszerűen megfogalmaztak, míg saját alkotói tevékenysége éppen arra irányul majd, amit ugyanezen a nyelven még nem fejeztek ki megfelelő formában. A nyelv művészenek nincs szüksége arra, hogy könnyen felismerhető nemzeti címkét ragasszon magára.

Az irodalom túllép a nemzeti határokon – fordítások jóvoltából nyelveken, sajátos társadalmi szokásokon, földrajzi helyzetből és történelmi múltból adódó emberi viszonyrendszereken is –, hogy mélységében tárja fel az emberi természet egyetemes voltát. Mi több, a mai írók ezerféle külső, idegen kulturális

hatás éri, így – hacsak nem a turizmus fellendítése a cél – mindig kicsit gyanús, ha egy író saját népe kulturális különlegességét hangsúlyozza.

Ahogy az irodalom túllép ideológián, nemzeti határokon és faji öntudaton, az egyéni lét is meghaladja ezt vagy azt az izmust, hiszen az emberi létállapot fölötte áll az élet értelmét kutató összes elméletnek és találgatásnak. Az irodalom nem más, mint az emberi sors dilemmáinak egyetemes leképezése, ezért nincs számára tabu. Az irodalmi alkotást mindig kívülről korlátozzák: a politika, a társadalom, az erkölcsi normák és szokások próbálják úgy átszabni az irodalmat, hogy saját értékrendszerükhöz dekoratívan illeszthető legyen.

Az irodalom azonban nem szolgálhat arra, hogy szép köntösbe öltöztesse a hatalmat, nem társadalmi divatcikk, és saját értékmérővel bír: esztétikai minőséggel. Az irodalmi mű egyetlen, nélkülözhetetlen értékmérője az emberi érzésekhez szövevényes, összetett módon kötődő esztétikum. Megítélése persze messzemenően személyes, hiszen alkotók és befogadók más-más érzelmi háttérrel bírnak. E szubjektív esztétikai ítéleteknek mégis vannak egyetemesen elfogadott normái. Az irodalom úgy fejleszti és táplálja műélvezetre való képességünket, hogy olvasóként átéljük ugyanazt a poézist, szépséget, emelkedettséget vagy komikumot, szomorúságot vagy abszurditást, humort vagy gúnyt, amelyet a szerző beleírt a művébe.

A költőiség jóval több, mint az érzelmek pusztá megfogalmazása, a legtöbb alkotó korai írásai mégis arról tanúskodnak, hogy a féktelen énközpontúság szakaszán – a költő önmagában tobzódásának gyermekbetegségén – majdnem mindenkinek át kell esnie. Ám az érzelmek kifejezésének számos szintje létezik, és a magasabb szinteket csak hideg távolságtartással lehet elérni. A poézis ebben a – tárgytól elváló – távoli tekintetben rejtőzik. Ha pedig az író személyét is eléri ez a tekintet, és vele együtt átfogja a könyv szereplőit – mintegy harmadik szemmé lényegülve, amely a lehető legsemlegesebb marad –, akkor világkatasztrófáktól a világ söpredékéig bármi méltó tárgya lehet a vizsgálódásnak. És ekkor, a fájdalom, a gyűlölet és az iszony kiváltásával egyidejűleg felébred bennünk a törődés és az életszeretet érzése is.

Az emberi érzelmeken alapuló esztétikum a gyorsan változó irodalmi, művészeti divatok fényében sem lesz idejétmúlt. A divathoz hasonlóan hullámzó irodalmi ízlés azonban szeret a legfrissebbhez viszonyítva ítélni: minden jó, ami új. Ez a mechanizmus minden piaci mozgásban érvényesül, és e tekintetben a könyvpiac sem kivétel, ám ha az író szépérezéke a piaci mozgásokat követi, romlásba dől az irodalom. Azt hiszem, különösen ma, az úgynevezett fogyasztói társadalomban, a hideg irodalom az egyetlen járható út.

Tíz éve, miután befejeztem a hét éven át írt *Lélek-hegyet*, rövid esszében álltam ki az efféle irodalom mellett:

„Az irodalomnak semmi köze a politikához, kizárólag az egyénre tartozik. Az író nemcsak intellektuális igényeit elégíti ki,

hanem megfigyeli és áttekinti, amit megélt, beszámol megidézett emlékképeiről, érzéseiről, vagy leír egy bizonyos lelki állapotot.

Az úgynevezett író nem más, mint olyasvalaki, aki éppen beszél vagy ír, s hogy hallgatják, olvassák-e mások, az az ő dolguk. Az író nem a nép parancsára cselekvő hős, nem méltó rá, hogy bálványozzák, és még kevésbé bűnöző vagy a nép ellensége. Olykor azért esik áldozatul a műveivel együtt, mert mások igényei ezt kívánják. Amikor a hatalomnak figyelemelterelés céljából szüksége van néhány ellenségre, az írók könnyen áldozattá válnak, és ennél is rosszabb, hogy ezek a becsapott emberek még óriási megtiszteltetésnek is vehetik, hogy feláldozzák őket.

Író és olvasó kapcsolata lényegében mindig spirituális kommunikáció, amely nem igényli, hogy ismerjék egymást, vagy társadalmilag érintkezzenek, kommunikációjuk kizárólag a műveken keresztül valósul meg. Az irodalom továbbra is az emberi tevékenység egyik nélkülözhetetlen formája, amelyben író és olvasó egyformán önszántából vesz részt. Az irodalom tehát semmi módon nem köteles szolgálni a tömegeket.

Ezt a fajta irodalmat, amely visszanyerte eredeti, természet adta jellegét, hideg irodalomnak nevezhetjük. Létezik, egyszerűen azért, mert az anyagi vágyak kielégítésén túl az ember mindig kereste a tisztán spirituális tevékenység lehetőségeit. Természetesen nem ma találták ki az irodalomnak ezt a fajtáját, de míg a múltban főleg elnyomó politikai erőkkel és társadalmi szokásokkal kellett felvennie a harcot, ma a fogyasztói társadalom bomlasztóan kereskedelmi értékszempéletével kénytelen küzdeni. Fennmaradása azon múlik, hogy az írók képesek-e elviselni a magányt.

Az az író, aki így kíván írni, aligha keresi meg a betevőt, az irodalomnak ezt a válfaját tehát fényűzésnek, tisztán spirituális igényünk kielégítésének kell tekinteni. Ha valamely szerencse folytán megjelenik, és olvasókra talál ez az irodalom, rendszerint az író barátainak erőfeszítéseit kell sejtteni benne, amint Cao Hszüecsün és Kafka példája is mutatja. Életében egyik sem publikált, egyikük sem indíthatott tehát irodalmi mozgalmat, nem válhatott ünnepelet hírességgé. Mindketten a társadalom peremére szorulva éltek, és úgy szentelték magukat az írás spirituális tevékenységének, hogy nem reméltek érte semmiféle jutalmat. Nem keresték a társadalom egyetértő kegyeit, hanem az írás pusztá örömeért írtak.

A hideg irodalom megszökik, ha a túléléshez az kell, de nem tűri, hogy a társadalom megfojtsa törekvését a lelki megváltásra. Ha egy nép nem tudja befogadni ezt a nem haszonelvű irodalmat, az nemcsak az író szerencsétlensége, hanem népének tragédiája is."

Én olyan szerencsés vagyok, hogy még életemben megkaphatom a Svéd Akadémia e végtelenül megtisztelő, rangos díját, amit világszerte tevékenykedő barátainak köszönhetek. Hosszú éveken át, jutalmat nem remélve, nehézségektől sem visszariadva ők fordították le, adták ki, vitték színre, méltatták munkáimat. Most mégsem mondom nekik egyenként köszönetet, mert nevüket felsorolni is igen hosszú lenne.

Franciaországnak is meg kell köszönnöm, hogy befogadott. Franciaországban, ahol nagy becsben áll az irodalom és a művészet, módomban állt megteremteni az alkotói szabadság feltételeit, olvasókat és nézőket szereztem. Szerencsére nem vagyok egyedül, noha az írás, amelynek elköteleztem magam, magányos foglalatosság.

Még azt is el szeretném itt mondani, hogy nem csupa ünneplés az élet, és a világ java része nem olyan békés, mint Svédország, ahol száznyolcvan éve nem volt háború. A küszöbönálló új évszázad sem lesz mentes a katasztrófáktól pusztán azért, mert a megelőző évszázadban volt éppen elég, az emlékezet ugyanis nem öröklődik a génekkel. Az ember értelemmel bír, de nem elég okos ahhoz, hogy tanuljon a múltból, és amikor az elméjét hatalmába keríti a gonoszság, önnön puszta életben maradását is veszélybe sodorja.

Nem törvényszerű, hogy az emberi faj történetében haladó korszakot haladó korszak kövessen; elég itt a civilizációk történetére utalnom. Történelem és civilizáció nem halad kéz a kézben. A középkori Európa mozdulatlan századaitól az újkorig, amikor hanyatlásnak indult az ázsiai kontinens, kitört a zűrzavar, és két katasztrofális világháborút hozott a XX. század, sokat finomodtak a gyilkolás módszerei. A tudományos-technikai haladás tehát nyilvánvalóan nem jelenti azt, hogy az emberiség civilizáltabb lett.

Hiába próbálták tudományos izmusokkal magyarázni vagy áldialektikus távlatból szemlélni a történelmet, az emberi viselkedés megértéséhez nem sikerült közelebb jutni. Most, hogy a múlt század utópikus felbuzdulásai és a permanens forradalom eszméje semmivé foszlott, mindazok, akik ezeket átélték, nyilvánvaló keserűséggel tekintenek hátra.

A tagadás tagadása nem feltétlenül állítás. A forradalom nem érte be újjátásokkal, hanem pusztított is, mert az új, utópisztikus világot eleve a régi romjain képzelte el. A társadalmi forradalom elméletét egy az egyben alkalmazva az irodalomra, csatateret csináltak az alkotó szellem birodalmából, letaszították helyükről a korábbi írókat, és lábbal tiportak minden kulturális hagyományt. Mindent a nulláról kellett kezdeni, varázsszó lett a modern, a kultúrtörténészek pedig a régi folyamatos felforgatásának dinamikájaként tálták az irodalomtörténetet.

Tébollyá fokozódó, értelmetlen kísérlet Istenné tágítani az alkotói egót, mert az író úgysem töltheti be a Teremtő szerepét. Istenként hallucinált világában purgatórium a saját testén kívüli tartomány, amely puszta létezését is ellehetetleníti. Énje fékevesztett tombolása közepette pokolnak képzei embertársait.

Mondani sem kell, hogy ekkor már csak egy út áll nyitva előtte: feláldozza magát a jövő oltárán, és megköveteli másoktól, hogy kövessék példáját.

Nincs miért sietve lezárunk a XX. század történetét. Ha valamely ideológia nevében ismét romba dől a világ, feleslegesen írtuk meg, az utánunk jövők úgyis átírják majd saját szájuk íze szerint.

Az író ugyancsak nem próféta. Az a fontos, hogy a jelenben éljen, ne hagyja magát félrevezetni, vessen el mindent, ami tévhit és káprázat, lássa tisztán a jelen pillanatot, ugyanakkor tartson folyamatos önvizsgálatot. Önünkben is káosz uralkodik, és miközben kérdőre vonjuk a világot és embertársainkat, nem árt visszatekinteni magunkra is. Mások sújtanak le ránk, mások nyomnak el, de saját gyávaságunk és szorongásunk felnagyítja a kívülről ránk mért szenvedést, és árt embertársainknak.

Megmagyarázhatatlan tehát az emberi magatartás, és még nehezebb átlátni, miféle tudás, miféle önismeret birtokába jutottunk. Az irodalom nem más, mint az önmagára tekintő ember pillantása, amely a tudatosság egyre ragyogóbb fényével világít be önünk rejtelseibe.

Nem célja az irodalomnak, hogy felforgasson, más módon terem valódi értéket: felfedezi és megmutatja az emberi világ ritkán vagy kevéssé ismert igazságait, vagy azokat, amelyeket ismertnek hittünk, pedig homály fedte őket. Alighanem az igazság az irodalom elvitathatatlan, alapvető minősége.

Beköszöntött az új évszázad. Nem firtatom, hogy új-e valójában, de nagyon úgy fest, hogy leáldozott az irodalmilag ábrázolt forradalomnak és a forradalmi irodalomnak egyaránt, sőt romokban hever az ideológia is, amelyet mindkettő szolgált. Szertefoszlott a társadalmi utópia – egész évszázadot ködbe borító – illúziója, az irodalom pedig lerázta az izmusok bilincseit, de a nehéz visszatérés az emberi lét végső dilemmáihoz még várta magára. A nagy kérdéseket az idő múlásával is csaknem változatlan formában tesszük föl, ezért térhet vissza hozzájuk – mint örök témához – az irodalom.

Próféciák, ígéretek nélküli korban élünk, és azt hiszem, így van ez jól. Hamisnak bizonyult a múlt évszázad megannyi próféciája, a prófétát és ítélőbírójt játszó írónak is mennie kell. Nincs miért új babonákat gyártani a jövőről, okosabb várni, s majd meglátjuk. Az író legjobban teszi, ha visszatér a tanú szerepéhez, és arra törekszik, hogy mindig az igazságot ábrázolja.

Ezzel nem azt mondom, hogy dokumentáljon az irodalom. Hitelesnek látszó tanúságtételek sokszor meglepően gyér tényanyagot vonultatnak fel, a dokumentált esetek háttérében meghúzódó okokat, indítékokat sokszor fedi szándékos homály. Az igazságot kutató irodalom azonban mindent feltárhat, semminek sem kell kimaradnia azon az úton, amely az elme legbelső tartományából az ábrázolt eseményhez vezet. Feltéve, hogy az író nemcsak összehord hetet-havat, hanem feltett szándéka, hogy az emberi lét igaz körülményeit ábrázolja, a tényfeltáró irodalomnak messzemelő létjogosultsága van.

A mű minőségét az határozza meg, hogy milyen mélyre pillant az író az igazság megragadása közben, és ezt nem helyettesítheti sem szójáték, sem stílárís

technika. Az igazságnak persze számos definíciója létezik, és írója válogatja, hogy miként kezeli a maga igazságát, mégis első pillantásra látszik, hogy emberi jelenségeket kozmetikáz csupán, vagy őszinte, maradéktalan ábrázolásra törekszik. Ideológiailag befolyásolt irodalomkritikával sokszor maszatoltak szemantikai elemzések igazságot és valótlanyságot, de ennek semmi köze nem lehet az irodalmi alkotáshoz.

Hogy az író szembe mer-e nézni az igazsággal, nem pusztán alkotói módszer kérdése, hanem szorosán összefügg az írói attitűddel. Ha igazat ír, amikor tollat ragad, őszintének kell lennie mindvégig, akkor is, amikor már letette a tollat. Az igazságtartalom az írást minősíti, de emellett etikai felhanggal is bír. Jóllehet nem az író dolga, hogy erkölcsöt prédikáljon, a legkülönfélébb karakterű emberek hű ábrázolásán fáradozva gátlátalanul közszemlére teszi saját magát is, akár legtitkosabb lelki rezdüléseit sem hallgatja el. Így hát az író számára az irodalomban megjelenő igazság összeér az etikával: az igazság az irodalom végső, legmagasabb etikája.

Ha komolyan veszi magát az író, még az irodalmi hamisítvány, a vegytisztá fikció is az igazság fényében ragyog; az emberi élet hiteles ábrázolása élteti azokat a műveket, amelyek az ókortól napjainkig sem avultak el. Ezért nem jár el az idő a görög tragédiák vagy Shakespeare felett.

Az irodalom nemcsak másolja a valóságot, hanem a felszíni rétegeken áthatolva mélyre ás a működő valóságba; lefejt róla a hamis illúziókat, ormok magasából tekint le mindennapi történésekre, és távlataiban, egészében tárja eléink az ábrázolt eseményt.

Természetesen nincs irodalom fantázia nélkül, de a szellemi utazás nem azt jelenti, hogy az író zagyva képzelgésekkel traktálhat. A valódi érzéseket nélkülöző képzelet, az élettapasztalatra fittyet hányó fikció csakis sőtlan, erőtlen lehet, és ha magát az írókat sem győzi meg, akkor az olvasóra sem lesz hatással. Pedig nem szabály, hogy az irodalom csak a mindennapi valóságból meríthet, és az íróknak sem kötelező arra szorítkoznia, amit maga is megélt. A nyelv lehetővé teszi, hogy más korokban elbeszél, láttatott, érzékeltetett dolgokat magunkévá tegyünk, és saját érzéseinkkel dolgozzunk föl. Ez is varázslat, az irodalom nyelvének csodája.

Akár az átok vagy az áldás, a szavaknak hatalmukban áll felkavarni testet-lelket. Az emeli művészetté a nyelvet, aki át tudja adni az érzéseit az olvasónak, aki nem pusztán jelrendszerként vagy mindössze nyelvtani szerkesztettséget igénylő szemantikai struktúráként használja. Ha nem üt át a nyelven az élő személy, az általa produkált szemantikai halmaz könnyen intellektuális játékká válhat.

A nyelv nemcsak fogalmak összessége vagy hordozója; érzéseket mozdit meg, működésbe hozza az érteket, és ezért nem helyettesíthet élő nyelvet semmiféle jelrendszer. A kimondott szavakban feszülő szándék, a közlés indítéka, a beszélő hanghordozása és érzelmei nem fejezhetők ki maradéktalanul a szemantika és a retorika eszközeivel. Az kell a kifejezés teljességéhez, hogy a leírt szöveg – minden járulékos jelentésével együtt – élőbeszédben kimond-

ható legyen. Tehát az irodalmi műnek, túl azon, hogy gondolatot hordoz, a halásunkra is kellemes hatást kell gyakorolnia. Az ember nem egyszerűen jelenségeket ad át, hanem a nyelv használatával önmagára is figyel, önnön létezéséről folyamatosan meggyőződik.

Descartes-tól kölcsönözve ezt mondhatná magáról az író: Beszélék, tehát vagyok. Az író „én”-je persze lehet ő maga, azonosulhat a narrátorral, vagy akár felöllelheti a mű összes szereplőjét. Minthogy a narrátor-alany első, második vagy harmadik személyű egyaránt lehet, az elbeszélő eleve hármastagoltságot kínál. Érzékletek ábrázolására célszerű ugyanazt a nyelvtani személyt választani, ám innentől fogva változatos narrációs minták szerint indázhat tovább az elbeszélés. Az író, míg saját elbeszélői módszerét keresi, rátalál a konkrét formákra is, amelyek észleléseit legjobban visszaadják.

Prózában személyes névmásokat használok nevek helyett, első, második és harmadik személyű névmással egyaránt illetve írásom főszereplőjét. Egyazon szereplő több névmással való ábrázolása a távolság érzetét kelti. Tapasztalatom szerint a színpadon is tágasabb teret nyit a színészeknek, ezért a névmások változtatásának technikáját drámáimban is alkalmazni kezdtem.

Az írók továbbra is írnak regényt, elbeszélést és drámát, és a jövőben sem fogják abbahagyni, ezért semmi alapjuk nincs azoknak a komolytalan jóslatoknak, amelyek már temetnék az irodalom és a művészet bizonyos műfajait.

A civilizáció kezdetével egyidős nyelv, akárcsak maga az élet, csupa csoda, kifejezőképessége nem ismer határokat. Az író dolga felfedezni, kibontani a nyelvben rejlő végtelen lehetőségeket. Elöregedett a világ, de az író – nem lévén azonos a Teremtővel – nem semmisítheti meg. És bár abszurd, emberi ésszel felfoghatatlan világban élünk, nem létesíthet helyette új, eszményi világot sem. De újjító szellemű állításokat annál inkább megfogalmazhat, akár úgy, hogy az előtte járók megállapításaihoz hozzátesz, akár úgy, hogy onnan folytatja, ahol az előtte szólók abbahagyták.

A kulturális forradalom a zászlajára tűzte az irodalom felforgatásának jelszavát. Mégsem halt meg az irodalom, nem veszték ki az írók. Minden írónak helye van a könyvespolcon, és addig él, amíg vannak olvasói. Nincs nagyobb vigasz egy író számára, mint hogy könyvével gazdagíthatja az emberiség irodalmi kincsesházát, és hogy remélheti, művét a jövőben is olvasni fogják.

Az irodalmi mű csak abban a pillanatban válik időszerűvé, és csak akkor tarthat érdeklődésre számot, amikor az író megírja, illetve az olvasó elolvassa. Aki a jövőnek ír, vagy nagyvárosi hóbotban szenved, vagy becsapja önmagát és másokat is. Az irodalom az élőknek szól, az élők jelene számára hordoz mondani valót. Ha mindenáron létokát keresnénk az irodalom – önmagától is létező – óriási képződményének, akkor így fogalmazhatnánk: a mindenkori jelen és az egyes élet felmagasztalása teszi irodalommmá az irodalmat.

Ha nem a megélhetésért ír az ember, vagy ha úgy belemerül az írásba, hogy elfelejti, miért és kinek ír, akkor szükségletté válik az írás, az írónak írnia kell, és amit így létrehoz, az irodalom. Az írás e haszonelvűséget mellőző aspektusa

alapvető az irodalom szempontjából. A modern társadalmak munkamegosztásának csúf mellékterméke, az író számára pedig különösen keserű gyümölcs, hogy az irodalmi alkotást már foglalkozásszerűen is lehet üzni.

Különösen így van ez ma, amikor a piacgazdaság behálózza a világot, és a könyvből is árucikk lett. A hatalmas, uniformizáló piacokról nemcsak az egyes írók, hanem az egykori irodalmi iskolák, társaságok és mozgalmak is kiszorultak. Ha az író nem hajlik meg a piaci nyomás előtt, és nem hajlandó lealacsonyodni a divatirányzatokhoz, ontva magából a pillanatnyi közízlést kielégítő kultúrterméket, akkor másból kell megélnie. Egy bestseller, egy sikerlistázott könyv még nem irodalom, és a televízióban sűrűn szerepeltetett írók inkább reklámtevékenységet folytatnak írás helyett. Az írás szabadsága nem ruházható át, nem vásárolható meg: csakis az író belső igényéből következhet.

Buddha a szívünkben van, mondjuk, de inkább azt kellene mondanunk, hogy a szabadság a szívünkben van, és csak rajtunk múlik, élünk-e vele. Aki elcseréli a szabadságát valami másra, annak a szívéből kirepül a szabadság madara; ezt az árat fizeti a cseréért.

Az író nemcsak saját énjének integritása érdekében írja, jutalommal nem számolva, a magáét, hanem azért is, hogy kihívja a társadalmat. Nem szerepet játszik, nem dagasztja az egóját, nem igénye, hogy hős vagy harcos legyen. Hősök és harcosok nagy dolgokat, dicső tetteket akarnak végbevinni, ez pedig kívül esik az irodalom hatókörén. Az író csak a nyelv eszközével lehet kihívó, az általa ábrázolt jellemek és események hatására kell bíznia magát, máskülönben csak árt az irodalomnak. Aki dühösen kiabál, nem irodalmat ír, az egyéni felháborodás nem csaphat át vádaskodásba. Az író érzései csak akkor állnak ellen az idő pusztításának, csak akkor lesznek hosszú életűek, ha az, amit egyénként érez, feloldódik a műben, és szöveggé lényegül.

Ezért igazából nem is az író rázza föl a társadalmat, hanem a kihívó mű. Egy maradandó alkotás roppant hatásosan tud válaszolni alkotója korának és társadalmának égető kérdéseire. Az író személyét és cselekedeteit övező lárma már rég elült, amikor a műből – míg vannak olvasói – még mindig tisztán szól az írói hang.

Ez az írói magatartás természetesen nem képes megváltoztatni a társadalmat, nem több az egyén arra való törekvésénél, hogy kitörjön a társadalmi berendezkedés korlátai közül, és a maga feltűnésmentes módján állást foglaljon. Állásfoglalásának megkülönböztető jegye azonban, hogy büszkén emberi. Szomorú lenne, ha történetünket csak kiismerhetetlen törvények önkénye írná, míg mi magunk vakon vitetnénk magunkat az árral, amelyben elsikkad az egyének sokféle hangja. Ebben az értelemben tölti ki az irodalom a történelem réseit. Ha majd nem arra szolgálnak a történelem nagy törvényei, hogy magát magyarázza velük az emberiség, az egyéni hangok is hagyatékká válhatnak. Az emberiségnek nemcsak történelme van, hanem irodalmi öröksége is. Az irodalmi alakokat a képzelet szüli, de őrzik a legfontosabbat: hitüket abban, hogy értékesek.

Tisztelt akadémiai tagság, köszönöm, hogy ezt a Nobel-díjat az irodalomnak adták, annak az irodalomnak, amely rendületlenül őrzi függetlenségét, nem tér ki sem az emberi szenvedés, sem a politikai elnyomás elől, mégsem áll soha a politika szolgálatába. Köszönöm mindannyiuknak, hogy olyan művekért ítélték oda ezt a rangos díjat, amelyek megírásakor egy percre sem vezérelt az eladhatóság szempontja, és amelyeket, noha nem vertek fel nagy port, talán érdemes elolvasni. Egyúttal köszönöm a Svéd Akademiának a lehetőséget, hogy erről az emelvényről szólhattam a nagyvilághoz. Esendő emberként, halkán szóltam, s míg a médiában sosem hallatom a hangom, ezúttal az egész világnak mondhattam el a gondolataimat. Úgy hiszem azonban, hogy éppen ez a Nobel-díj értelme. Köszönöm, hogy megkaptam a beszéd lehetőségét.

KISS MARCELL fordítása

Kao Hszing-csien: Rádöbbenés.